

ดร.วิภาวรรณ ปิ่นลา

ดร.วิภาดา พันลา

สังคมศึกษากับการพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูง

Social studies and development of higher order thinking skills

ถ่ายเอกสารแทนการใช้หนังสือ
คือการทำลายภูมิปัญญาสร้างสรรค์

สังคมศึกษากับการพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูง

Social studies and development of higher order thinking skills

ดร.วิภาวรรณ พินลา

ดร.วิภาดา พินลา

สาขาวิชาการสอนศิลปศาสตร์ (สังคมศึกษา)

คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตสงขลา

สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

2563

วิภาวรรณ พินลา.

สังคมศึกษากับการพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูง = Social studies and development of higher order thinking skills

1. ความคิดและการคิด -- การศึกษาและการสอน.

LB1590.3

ISBN 978-616-314-574-1

ISBN (E-BOOK) 978-616-314-580-2

ลิขสิทธิ์ของ **ดร.วิภาวรรณ พินลา และ ดร.วิภาดา พินลา**
สงวนลิขสิทธิ์

ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 1 เดือนเมษายน 2563

จำนวน 200 เล่ม

ฉบับอิเล็กทรอนิกส์ (e-book) เมษายน 2563

จัดพิมพ์และจัดจำหน่ายโดยสำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ท่าพระจันทร์: อาคารธรรมศาสตร์ 60 ปี ชั้น U1 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ถนนพระจันทร์ กรุงเทพฯ 10200 โทร. 0-2223-9232

ศูนย์รังสิต: อาคารโดมบริหาร ชั้น 3 ห้อง 317 มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ตำบลคลองหนึ่ง อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี 12121

โทร. 0-2564-2859-60 โทรสาร 0-2564-2860

<http://www.thammasatpress.tu.ac.th>, e-mail: unipress@tu.ac.th

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ภาพปกจาก <https://writer.dek-d.com/yellow/story/view.php?id=952398>

ราคาเล่มละ 220.- บาท

สารบัญ

สารบัญภาพ	(9)
สารบัญตาราง	(10)
คำนำ	(11)
บทที่ 1 การคิดอย่างมีวิจารณญาณ	1
ความหมายและความสำคัญของการคิดอย่างมีวิจารณญาณ	1
องค์ประกอบของการคิดอย่างมีวิจารณญาณ	5
ทักษะสำหรับการคิดอย่างมีวิจารณญาณ	9
คุณสมบัติของผู้เรียนที่เป็นนักคิดอย่างมีวิจารณญาณ	14
สรุปการคิดอย่างมีวิจารณญาณ	18
บรรณานุกรม	19
บทที่ 2 แนวทางการพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณ	21
การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาเพื่อพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณ	21
การจัดกิจกรรมสังคมศึกษาที่จำเป็นต่อการคิดอย่างมีวิจารณญาณ	27
สรุปแนวทางการพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณ	33
แบบฝึกหัดสังคมศึกษาเพื่อการพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณ	34
บรรณานุกรม	46
บทที่ 3 การคิดวิเคราะห์	47
ความหมายและความสำคัญของการคิดวิเคราะห์	47
องค์ประกอบของการคิดวิเคราะห์	52
ทักษะสำหรับการคิดวิเคราะห์	54
คุณสมบัติของผู้เรียนที่เป็นนักคิดวิเคราะห์	59
สรุปการคิดวิเคราะห์	64
บรรณานุกรม	65

บทที่ 4 แนวทางการพัฒนาการคิดวิเคราะห์	67
การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาเพื่อพัฒนาการคิดวิเคราะห์	67
การจัดกิจกรรมสังคมศึกษาที่จำเป็นต่อการคิดวิเคราะห์	71
สรุปแนวทางการพัฒนาการคิดวิเคราะห์	78
แบบฝึกหัดสังคมศึกษาการพัฒนาการคิดวิเคราะห์	79
บรรณานุกรม	89
บทที่ 5 การคิดแก้ปัญหา	91
ความหมายและความสำคัญของการคิดแก้ปัญหา	91
องค์ประกอบการคิดแก้ปัญหา	95
ทักษะสำหรับการคิดแก้ปัญหา	101
คุณสมบัติของผู้เรียนที่เป็นนักคิดแก้ปัญหา	107
สรุปการคิดแก้ปัญหา	110
บรรณานุกรม	111
บทที่ 6 แนวทางการพัฒนาการคิดแก้ปัญหา	113
การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาเพื่อพัฒนาการคิดแก้ปัญหา	113
การจัดกิจกรรมสังคมศึกษาที่จำเป็นต่อการคิดแก้ปัญหา	118
สรุปแนวทางการพัฒนาการคิดแก้ปัญหา	124
แบบฝึกหัดสังคมศึกษาการพัฒนาการคิดแก้ปัญหา	125
บรรณานุกรม	135
บทที่ 7 การคิดสร้างสรรค์	137
ความหมายและความสำคัญของการคิดสร้างสรรค์	137
องค์ประกอบการคิดสร้างสรรค์	141
ทักษะสำหรับการคิดสร้างสรรค์	144
คุณสมบัติของผู้เรียนที่เป็นนักคิดสร้างสรรค์	149
สรุปการคิดสร้างสรรค์	152
บรรณานุกรม	153

บทที่ 8 แนวทางการพัฒนาการคิดสร้างสรรค์	155
การจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาเพื่อพัฒนาการคิดสร้างสรรค์	155
การจัดกิจกรรมสังคมศึกษาที่จำเป็นต่อการคิดสร้างสรรค์	163
สรุปแนวทางการพัฒนาความคิดสร้างสรรค์	168
แบบฝึกหัดสังคมศึกษาเพื่อการพัฒนาการคิดสร้างสรรค์	169
บรรณานุกรม	178
 ดัชนี	 179
ประวัติผู้เขียนและรวบรวม	185

สารบัญภาพ

ภาพที่ 1.1	ความหมายของการคิดอย่างมีวิจารณญาณ	3
ภาพที่ 1.2	ความสำคัญของการคิดอย่างมีวิจารณญาณ	5
ภาพที่ 1.3	องค์ประกอบของการคิดอย่างมีวิจารณญาณ	8
ภาพที่ 1.4	ทักษะสำหรับการคิดอย่างมีวิจารณญาณ	11
ภาพที่ 1.5	คุณสมบัติของผู้เรียนที่เป็นนักคิดอย่างมีวิจารณญาณ	17
ภาพที่ 2.1	รูปแบบคำถามเพื่อส่งเสริมการคิดอย่างมีวิจารณญาณในวิชาสังคมศึกษา	26
ภาพที่ 2.2	การจัดกิจกรรมที่จำเป็นต่อการคิดอย่างมีวิจารณญาณในวิชาสังคมศึกษา	32
ภาพที่ 3.1	ความหมายของการคิดวิเคราะห์	49
ภาพที่ 3.2	ความสำคัญของการคิดวิเคราะห์	51
ภาพที่ 3.3	องค์ประกอบของการคิดวิเคราะห์	54
ภาพที่ 3.4	ทักษะสำหรับการคิดวิเคราะห์	56
ภาพที่ 3.5	คุณสมบัติของผู้เรียนที่เป็นนักคิดวิเคราะห์	63
ภาพที่ 4.1	รูปแบบคำถามเพื่อส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ในวิชาสังคมศึกษา	71
ภาพที่ 4.2	การจัดกิจกรรมที่จำเป็นต่อการคิดวิเคราะห์ในวิชาสังคมศึกษา	77
ภาพที่ 5.1	ความหมายของการคิดแก้ปัญหา	93
ภาพที่ 5.2	ความสำคัญของการคิดแก้ปัญหา	94
ภาพที่ 5.3	องค์ประกอบของการคิดแก้ปัญหา	100
ภาพที่ 5.4	ทักษะสำหรับการคิดแก้ปัญหา	103
ภาพที่ 5.5	คุณสมบัติของผู้เรียนที่เป็นนักคิดแก้ปัญหา	109
ภาพที่ 6.1	รูปแบบคำถามเพื่อส่งเสริมการคิดแก้ปัญหาในวิชาสังคมศึกษา	118
ภาพที่ 6.2	การจัดกิจกรรมที่จำเป็นต่อการคิดแก้ปัญหาในวิชาสังคมศึกษา	123
ภาพที่ 7.1	ความหมายและความสำคัญของการคิดสร้างสรรค์	139
ภาพที่ 7.2	ความสำคัญของการคิดสร้างสรรค์	141
ภาพที่ 7.3	องค์ประกอบของการคิดสร้างสรรค์	144

ภาพที่ 7.4	ทักษะสำหรับการคิดสร้างสรรค์	146
ภาพที่ 7.5	คุณสมบัติของผู้เรียนที่เป็นนักคิดสร้างสรรค์	151
ภาพที่ 8.1	รูปแบบคำถามเพื่อส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ในวิชาสังคมศึกษา	162
ภาพที่ 8.2	การจัดกิจกรรมที่จำเป็นต่อการคิดสร้างสรรค์ในวิชาสังคมศึกษา	167

สารบัญตาราง

ตารางที่ 1.1	ทักษะสำหรับการคิดอย่างมีวิจารณญาณกับแนวทางจัดกิจกรรม ที่ส่งเสริมทักษะสำหรับการคิดอย่างมีวิจารณญาณในวิชาสังคมศึกษา	12
ตารางที่ 2.1	ตัวอย่างการใช้คำถามเพื่อส่งเสริมการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ในวิชาสังคมศึกษา	25
ตารางที่ 2.2	การจัดกิจกรรมที่จำเป็นต่อการคิดอย่างมีวิจารณญาณในวิชาสังคมศึกษา	30
ตารางที่ 3.1	ทักษะสำหรับการคิดวิเคราะห์กับแนวทางจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมทักษะ สำหรับการคิดวิเคราะห์ในวิชาสังคมศึกษา	57
ตารางที่ 4.1	ตัวอย่างการใช้คำถามเพื่อส่งเสริมการคิดวิเคราะห์ในวิชาสังคมศึกษา	70
ตารางที่ 4.2	การจัดกิจกรรมที่จำเป็นต่อการคิดวิเคราะห์ในวิชาสังคมศึกษา	74
ตารางที่ 5.1	ทักษะสำหรับการคิดแก้ปัญหาเกี่ยวกับแนวทางจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมทักษะ สำหรับการคิดแก้ปัญหาในวิชาสังคมศึกษา	105
ตารางที่ 6.1	ตัวอย่างการใช้คำถามเพื่อส่งเสริมการคิดแก้ปัญหาในวิชาสังคมศึกษา	116
ตารางที่ 6.2	การจัดกิจกรรมที่จำเป็นต่อการคิดแก้ปัญหาในวิชาสังคมศึกษา	121
ตารางที่ 7.1	ทักษะสำหรับการคิดสร้างสรรค์กับแนวทางจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมทักษะ สำหรับการคิดสร้างสรรค์ในวิชาสังคมศึกษา	147
ตารางที่ 8.1	ตัวอย่างการใช้คำถามเพื่อส่งเสริมการคิดสร้างสรรค์ในวิชาสังคมศึกษา	161
ตารางที่ 8.2	การจัดกิจกรรมที่จำเป็นต่อการคิดสร้างสรรค์ในวิชาสังคมศึกษา	165

คำนำ

หนังสือสังคมศึกษากับการพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูง มีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นแนวทางจัดกิจกรรมในการส่งเสริมทักษะการคิดขั้นสูงในวิชาสังคมศึกษา สำหรับครู อาจารย์ นิสิต นักศึกษา หรือผู้ที่อยู่ในวงการศึกษาศาสตร์ ตลอดจนผู้ที่มีความสนใจ ได้เลือกใช้กระบวนการในการถ่ายทอดความรู้ไปสู่ผู้เรียนอย่างมีประสิทธิภาพ ผู้เขียนและคณะมีความมุ่งมั่น ตั้งใจ และเพียรพยายามนำเสนอหลักการ แนวคิด ทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาทักษะการคิดขั้นสูง โดยการศึกษาค้นคว้าจากแหล่งความรู้ทั้งในและต่างประเทศ ตลอดจนรวบรวมจากประสบการณ์การเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้ในวิชาการสอนเฉพาะสาขา การวิจัย การฝึกอบรม และการศึกษาดูงานมาไว้ในหนังสือนี้

ผู้เขียนและคณะขอกราบขอบพระคุณบุคคลที่เป็นเจ้าของเอกสาร ตำรา งานวิจัย และบทความต่างๆ ที่เป็นแหล่งข้อมูลในการอ้างอิงให้กับผู้ศึกษาค้นคว้า จนกลายเป็นหนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนและคณะหวังเป็นอย่างยิ่งว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับครูสังคมศึกษา ตั้งแต่ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอุดมศึกษา รวมถึงบุคคลผู้สนใจทั่วไป

สุดท้ายนี้ผู้เขียนและคณะขอกราบระลึกในพระคุณของบิดา มารดา และครูบาอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาหล่อหลอมความรู้ ความคิด และปัญญาทางด้านการพัฒนาทักษะการคิดในวิชาสังคมศึกษา และความเป็นครูให้กับผู้เขียน

ดร.วิภาพรรณ พินลา

ดร.วิภาดา พินลา

มกราคม 2563

บทที่ 1

การคิดอย่างมีวิจารณญาณ

การคิดอย่างมีวิจารณญาณ (Critical thinking) หมายถึง กระบวนการคิดที่ใช้เหตุใช้ผลพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ โดยการศึกษาข้อมูลหลักฐานแยกแยะข้อมูลว่าข้อมูลใดคือข้อเท็จจริง ข้อมูลใดคือความคิดเห็น ตลอดจนพิจารณาความน่าเชื่อถือของข้อมูล แล้วตั้งสมมุติฐานเพื่อหาสาเหตุของปัญหา และสามารถหาแนวทางแก้ไขปัญหานั้นๆ ได้ ดังนั้น ครูผู้สอนสังคมศึกษาควรฝึกให้ผู้เรียนรู้จักใช้เหตุผลพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบ ย่อมทำให้เป็นคนใจกว้าง ยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากตนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ความหมายและความสำคัญของการคิดอย่างมีวิจารณญาณ

การพัฒนาคนไทยในยุคศตวรรษที่ 21 ประการหนึ่งที่สำคัญคือ ต้องได้รับการพัฒนาให้เป็นผู้ที่รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง กล้าเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง มีความสามารถในการคิดขั้นสูง สามารถปรับตัวได้อย่างกลมกลืนทั้งในโลกสากลและความเป็นไทย (ชัยวัฒน์ สุทธิรัตน์, 2559: 1-2) ซึ่งมีนักวิชาการทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ได้ให้ความหมายและความสำคัญของการคิดอย่างมีวิจารณญาณไว้มากมาย ดังนี้

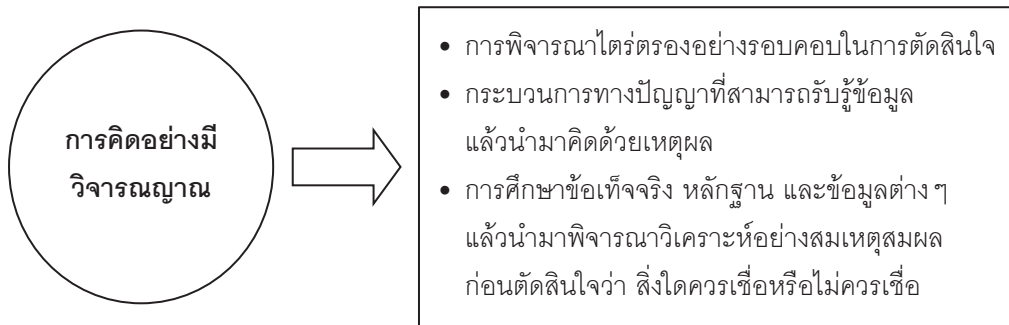
Moore และ Parker (1986: 4-5) ได้ให้ความหมายว่า การคิดอย่างมีวิจารณญาณ หมายถึง การพิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบในการตัดสินใจที่เรับหรือปฏิเสธข้ออ้างต่าง ๆ เป็นการตัดสินใจอย่างฉลาดในการเชื่อถือและปฏิบัติ ซึ่งต้องมาจากการได้มีการประเมินสถานการณ์ที่เกิดขึ้นอย่างสุขุมรอบคอบ ใช้ความสามารถในการเชื่อมโยงประเด็นปัญหา พิจารณาตัดสินใจ ในการกระทำต่าง ๆ อย่างถูกต้องเหมาะสม

วีระ สุตสังข์ (2550: 36) กล่าวถึงการคิดอย่างมีวิจารณญาณไว้ว่า เป็นกระบวนการทางปัญญาที่สามารถรับรู้ข้อมูล แล้วนำมาคิดด้วยเหตุผลที่ผ่านการพิจารณา ไตร่ตรองอย่างรอบคอบ กว้างไกล ลึกซึ้ง เพื่อประเมินสภาพการณ์หรือข้อมูลที่ปรากฏและตัดสินใจ โดยคำนึงถึงผลประโยชน์ ส่วนรวมระยะยาว

สุคนธ์ สิ้นธพานนท์ และคณะ (2551: 72) กล่าวไว้ว่า การคิดอย่างมีวิจารณญาณ เป็น กระบวนการคิดที่ใช้เหตุผล โดยมีการศึกษาข้อเท็จจริง หลักฐาน และข้อมูลต่าง ๆ เพื่อประกอบ การตัดสินใจ แล้วนำมาพิจารณาวิเคราะห์อย่างสมเหตุสมผลก่อนตัดสินใจว่า สิ่งใดควรเชื่อหรือไม่ ควรเชื่อ อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันการคิดอย่างมีวิจารณญาณเป็นเป้าหมายสำคัญทางการศึกษา เนื่องจากสื่อมวลชนที่เกิดขึ้นมากมายในยุคนี้ ส่งผลให้ผู้เรียนต้องใช้ความสามารถในการคิดอย่างมี วิจารณญาณของตน ในการทำความเข้าใจความหมายของสื่อ นั้น และสามารถแสดงความคิดเห็นได้ ทั้งในทางบวกและทางลบ

Hudgins (1977: 173) สอดคล้องกับ ลักษณะ สิริวัฒน์ (2549: 100-101) กล่าวไว้ว่า การ ดำเนินชีวิตของมนุษย์เราจะมีความสุขสมหวังดังปรารถนาได้นั้น ย่อมต้องอาศัยปัจจัยหลาย ๆ ประการ เช่น มีความคิดดี คิดถูก คิดชอบ นอกจากนี้ ต้องมีความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวกับการทำงานที่ ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ตนเองและผู้อื่น เป็นต้น เห็นได้ว่าปัจจัยในเรื่องความคิดและความรู้ เป็น ปัจจัยพื้นฐานที่บุคคลทุกคนพึงมี จึงกล่าวได้ว่า ความคิดและความรู้ย่อมมีความสำคัญต่อมนุษย์ ทุกคนอย่างยิ่ง เพราะบุคคลใดมีความคิดย่อมมีความรู้ โดยเฉพาะความคิดที่ก่อให้เกิดการคิดอย่าง มีวิจารณญาณ เปรียบเสมือนเครื่องมือสำคัญในการเรียนรู้และการดำเนินชีวิตให้มีคุณค่า

ซึ่งสามารถสังเคราะห์ความหมายของการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ดังภาพที่ 1.1

ภาพที่ 1.1 ความหมายของการคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ

จากภาพที่ 1.1 ความหมายของการคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ สรุปได้ว่า การคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ เป็นกระบวนการทางสติปัญญาของมนุษย์ในการไตร่ตรองอย่างละเอียดรอบคอบ เพื่อนำไปสู่การตัดสินใจว่าสิ่งใดควรเชื่อถือ และปฏิบัติอย่างถูกต้องเหมาะสม ดังนั้น ครูผู้สอนสังคมศึกษาต้องฝึกให้ผู้เรียนรู้จักประมวลข้อมูล ประมวลความคิด รู้จักจัดลำดับข้อมูล รู้จักสรุปเหตุผลข้อมูล หรือประเด็นต่างๆ ด้วยการคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณอย่างต่อเนื่อง การใช้เทคนิคตั้งคำถาม การใช้สื่อการสอน และวิธีการจัดการเรียนรู้สังคมศึกษาให้น่าสนใจ

ประโยชน์ของการฝึกคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ

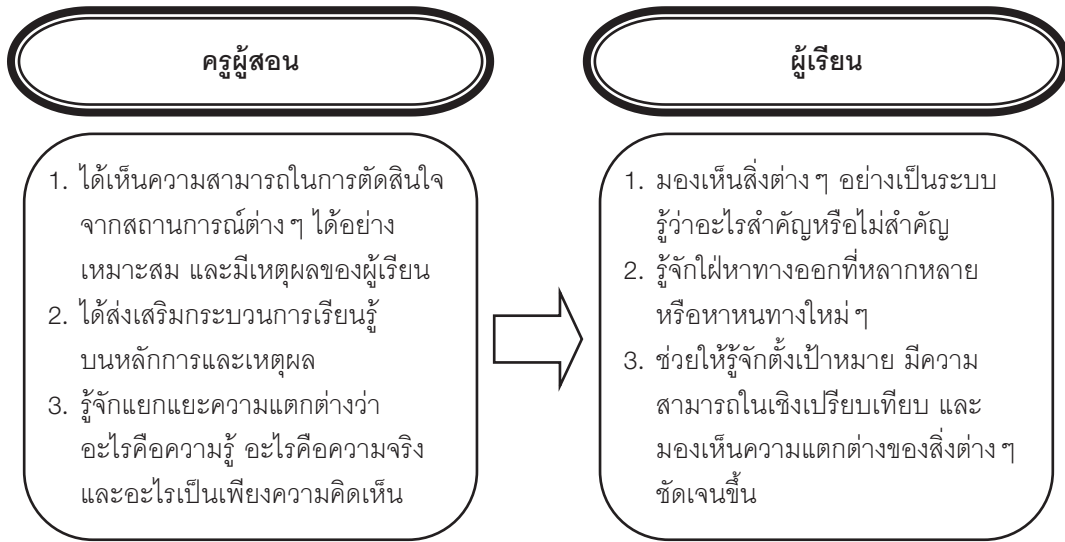
ศิริกาญจน์ โกสุมภ์ และดารณี คำวัจนัง (2544: 64) กล่าวถึงประโยชน์ของการฝึกคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณไว้ดังนี้ 1) ช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานได้อย่างมีหลักการและมีเหตุผล 2) ช่วยการประเมินงานโดยใช้เกณฑ์ที่สมเหตุสมผล 3) ช่วยให้ผู้รู้จักประเมินตนเองอย่างมีเหตุผลและฝึกการตัดสินใจ 4) ช่วยให้ผู้รู้เนื้อหาอย่างมีความหมายและเป็นประโยชน์ 5) ช่วยให้การฝึกทักษะการใช้เหตุผลในการแก้ปัญหา 6) ช่วยให้ผู้ฝึกการกำหนดเป้าหมายรวบรวมข้อมูลเชิงประจักษ์ค้นหาความรู้ทฤษฎี หลักการตั้งข้อสันนิษฐานตีความหมายและลงข้อสรุป 7) ช่วยให้การฝึกประสบการณ์สำเร็จในการใช้ภาษาและสื่อความหมาย 8) ช่วยให้ผู้คิดอย่างชัดเจน คิดอย่างถูกต้อง คิดอย่างแจ่มแจ้ง คิดอย่างกว้าง คิดอย่างลุ่มลึก และคิดอย่างสมเหตุสมผล 9) ช่วยให้ผู้มีปัญญา มีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย มีความเมตตา และเป็นผู้มีประโยชน์ 10) ช่วยให้ผู้สามารถอ่าน เขียน พูด ฟังได้ดี และ 11) ช่วยให้ผู้พัฒนาความสามารถในการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างต่อเนื่องในสถานการณ์ที่โลกมีการเปลี่ยนแปลงสู่ยุคข่าวสาร ข้อมูลสารสนเทศที่มีความซับซ้อนหลากหลาย

ดุสิต หังเสวก (2552: 29) กล่าวว่า การคิดอย่างมีวิจารณญาณ ช่วยให้ปฏิบัติงานอย่างมีหลักการและเหตุผลจนได้งานที่มีประสิทธิภาพ สามารถประเมิงาน ประเมินตนเอง ฝึกการตัดสินใจ รู้เนื้อหาอย่างมีความหมายและเป็นประโยชน์

อุษณีย์ อนุรุทวงศ์ (2545: 88-89) กล่าวถึงความสำคัญของการคิดอย่างมีวิจารณญาณไว้ดังนี้ 1) ทำให้เข้าใจที่จะประเมินข้อมูล 2) ชี้ประเด็นที่ชอบเอยอ้างผิดๆ ถูกๆ 3) มีความเข้าใจสิ่งที่ถูกเอยอ้าง 4) สามารถแยกแยะความแตกต่างว่า อะไรคือความรู้ อะไรคือความจริง และอะไรเป็นเพียงความคิดเห็น 5) รู้จักประมวลข้อมูล ประมวลความคิด 6) รู้จักจัดลำดับข้อมูล 7) รู้จักสรุปเหตุผลข้อมูลหรือประเด็นต่างๆ 8) มองเห็นสิ่งต่างๆ อย่างเป็นระบบ รู้ว่าอะไรสำคัญหรือไม่สำคัญ 9) รู้จักเฝ้าหาทางออกที่หลากหลายมากขึ้น หาทนทางใหม่ๆ 10) รู้จักตั้งเป้าหมาย 11) รู้จักวางแผนงานล่วงหน้า 12) ทำงานเป็นระบบมากขึ้น 13) มีความสามารถในการเปรียบเทียบ และมองเห็นความแตกต่างของสิ่งต่างๆ ชัดเจนขึ้น 14) ตัดสินใจได้ดี แม่นยำ มีหลักเกณฑ์ 15) สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ดี 16) รู้จักเปิดใจกว้าง ฟังความรอบด้าน ไม่ด่วนตัดสินใจโดยขาดข้อมูล และ 17) มีการคาดการณ์ได้ดีขึ้น

สุคนธ์ สิ้นรพานนท์ และคณะ (2552: 72-73) กล่าวว่า ประโยชน์ของการรู้จักนำวิธีคิดอย่างมีวิจารณญาณไปใช้ในการดำเนินชีวิต มีดังนี้ 1) มีความมั่นใจในการเผชิญต่อปัญหาต่างๆ และแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ถูกทาง 2) สามารถตัดสินใจในสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างเหมาะสมและมีเหตุผล 3) มีบุคลิกภาพดี เป็นคนสุขุมรอบคอบ ละเอียดลออ ก่อนตัดสินใจในเรื่องใดต้องมีข้อมูลหลักฐานประกอบ แล้ววิเคราะห์ด้วยเหตุผลก่อนตัดสินใจ 4) ทำกิจการงานต่างๆ ประสบความสำเร็จตามเป้าหมายที่กำหนดอย่างมีคุณภาพ เนื่องจากมีระบบความคิดอย่างเป็นขั้นตอน 5) มีทักษะในการสื่อสารกับผู้อื่นได้ดี ทั้งด้านการอ่าน เขียน ฟัง พูด 6) การพัฒนาวิธีคิดอย่างมีวิจารณญาณอยู่เสมอ ส่งผลให้สติปัญญาเฉียบแหลม พัฒนาความสามารถในการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างต่อเนื่องในสถานการณ์ของโลกที่มีการเปลี่ยนแปลง 7) เป็นผู้มีควมรับผิดชอบ มีระเบียบวินัย และ 8) เป็นผู้ปฏิบัติงานอยู่บนหลักการและเหตุผล ส่งผลให้งานสำเร็จอย่างมีคุณภาพ

ซึ่งสามารถสังเคราะห์ความสำคัญของการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ดังภาพที่ 1.2

ภาพที่ 1.2 ความสำคัญของการคิดอย่างมีวิจารณญาณ

จากภาพที่ 1.2 ความสำคัญของการคิดอย่างมีวิจารณญาณ สรุปได้ว่า การคิดอย่างมีวิจารณญาณ ช่วยให้ครูผู้สอนสังเกตได้เห็นความสามารถในการตัดสินใจจากสถานการณ์ต่างๆ ได้อย่างเหมาะสม และมีเหตุผลของผู้เรียน ได้ส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้บนหลักการและเหตุผล และรู้จักแยกแยะความแตกต่างว่า อะไรคือความรู้ อะไรคือความจริง และอะไรเป็นเพียงความคิดเห็น นอกจากนี้ผู้เรียนได้มองเห็นสิ่งต่างๆ อย่างเป็นระบบ รู้ว่าอะไรสำคัญหรือไม่สำคัญ รู้จักเฝ้หาทางออกที่หลากหลายหรือหาหนทางใหม่ๆ มากยิ่งขึ้น อีกทั้ง ช่วยให้ผู้รู้จักตั้งเป้าหมาย มีความสามารถในการเชิงเปรียบเทียบ และมองเห็นความแตกต่างของสิ่งต่างๆ ชัดเจนขึ้น ตัดสินใจได้ดี แม่นยำ มีหลักเกณฑ์ สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ดีในอนาคต

องค์ประกอบการคิดอย่างมีวิจารณญาณ

การคิดอย่างมีวิจารณญาณ นับเป็นทักษะการคิดขั้นสูงที่จำเป็นต้องพัฒนาผู้เรียนทุกคน เนื่องจากการฝึกให้ผู้เรียนสามารถไตร่ตรองอย่างละเอียดรอบคอบ ทำให้ผู้เรียนเป็นคนใจกว้าง ยอมรับฟังความคิดเห็นที่แตกต่างไปจากตนได้ นอกจากนี้ ช่วยให้ผู้เรียนรู้จักหาแนวทางแก้ปัญหา ด้วยการค้นหาความรู้ ทำให้เป็นคนมีความรู้อย่างกว้างขวาง ซึ่งการคิดอย่างมีวิจารณญาณสามารถแบ่งเป็นองค์ประกอบต่างๆ ตามแนวคิดของนักวิชาการทั้งชาวไทยและต่างประเทศ ดังนี้

Beyer (1983: 44-49) กล่าวว่า องค์กรประกอบของการคิดอย่างมีวิจารณญาณในลักษณะที่เป็นทักษะการประมวลผลข้อมูล ประกอบด้วย การระลึก การแปลความ การตีความ การประยุกต์ การวิเคราะห์ การสังเคราะห์ การประเมิน และการใช้เหตุผล

แนวคิดของ Facione และ Facione (1996: 131) กล่าวว่า องค์กรประกอบของการคิดอย่างมีวิจารณญาณประกอบด้วย 1) การค้นหาความจริง 2) เปิดใจกว้าง 3) การวิเคราะห์ 4) การมีระบบหลักเกณฑ์ 5) ความเชื่อมั่นในตนเองด้านการคิด 6) สิ่งที่ยากรู้ และ 7) วุฒิภาวะ

อย่างไรก็ตาม การคิดอย่างมีวิจารณญาณจึงไม่ใช่ความคิดพื้นฐานทั่วไปในชีวิตประจำวัน หากเป็นความคิดระดับสูงที่ต้องอาศัยการวิเคราะห์ และประเมินเพื่อหาเหตุผลในเรื่องราวหรือปัญหาต่าง ๆ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า การคิดอย่างมีวิจารณญาณ เป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ที่ต้องการหาคำตอบให้กับปัญหาหนึ่ง การหาคำตอบดังกล่าวต้องอาศัยความเป็นเหตุเป็นผลของข้อมูล หาใช่สิ่งที่คิดเองหรือฟังผู้อื่นมา ซึ่งความมีเหตุผลของความคิดนั้น มีองค์ประกอบตามคำอธิบายของ Paul และ Elder (2002: 68-96) 8 ประการ ดังนี้

1. เป้าหมาย หรือวัตถุประสงค์ (Goal) หมายถึง ต้องรู้ว่าอะไรคือจุดมุ่งหมายของการคิด จำเป็นต้องรู้ว่าคิดเพื่ออะไร ทำเพื่ออะไร มีจุดหมายใด มุ่งไปสู่ทิศทางไหน การคิดที่มีเหตุมีผล
2. การตั้งคำถาม (Question) หมายถึง ความพยายามตั้งประเด็นคำถามให้ชัดเจนว่า ปัญหาคืออะไร อะไรคือประเด็นหลักที่ต้องการแก้ไข
3. ข้อมูล (Information) หมายถึง การหาข้อมูล ข้อเท็จจริง หรือประสบการณ์ เพื่อสนับสนุนข้อสรุปและเหตุผล ข้อมูลที่ใช้จำต้องถูกวิเคราะห์และประเมิน
4. ข้อสรุป (Inference) หมายถึง การใช้บางสิ่งบางอย่างเป็นเกณฑ์ในการหาคำตอบตีความหมาย หรือหาข้อสรุป
5. สมมุติฐาน (Assumption) หมายถึง สิ่งที่ทึกทักเอาเองหรือคิดไปเองว่า เป็นเช่นนั้น เช่นนี้มักเป็นสิ่งที่รับรู้หรือเรียนรู้จากความเชื่อ หรือการหล่อหลอมจากสังคมโดยที่ไม่ได้รับการพิสูจน์
6. นัยยะ (Implication & consequence) หมายถึง ความหมายที่ซ่อนอยู่ในข้อความ สถานการณ์หรือปัญหาใดปัญหาหนึ่ง ผลที่เกิดขึ้นตามมาจะเป็นอย่างไร
7. มุมมองหรือกรอบความคิด (Point of view) หมายถึง กรอบแนวคิด หรือมุมมองที่ใช้ในการให้เหตุผล ซึ่งมีหลายมิติ เช่น มิติของเวลา มิติทางวัฒนธรรม มิติทางศาสนา มิติของอาชีพ กลุ่มสังคม มิติทางเศรษฐกิจ มิติทางประวัติศาสตร์ ฯลฯ
8. การให้ความหมาย (Concept) หมายถึง ความรู้ความเข้าใจถึงความหมายของสิ่งต่าง ๆ ที่ได้พบ ได้เห็น เป็นการจำแนก จัดประเภท จัดกลุ่มให้กับข้อมูล เรื่องราว สถานการณ์ อารมณ์

นอกเหนือจากการพิจารณาถึงองค์ประกอบของความคิด หรือเหตุผลข้างต้นแล้ว ไม่อาจกล่าวได้ว่า เหตุผลหรือความคิดนั้นผ่านกระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณครบถ้วนแล้ว เพราะขาดการประเมินว่าเหตุผล หรือความคิดนั้นมีคุณภาพหรือไม่ ดังนั้น ขั้นตอนต่อไปคือการประเมินคุณภาพด้วยการใช้มาตรฐานทางความคิด (Intellectual standard) เพื่อพัฒนาการคิดให้เป็นเหตุเป็นผลขึ้นตามลำดับ ซึ่งแนวคิดของ Paul และ Elder (2002: 97-112) อธิบายถึงความหมายมาตรฐานทางความคิดว่าประกอบไปด้วยสิ่งต่างๆ ต่อไปนี้ และการที่จะวิเคราะห์ว่าความคิดหรือเหตุผลนั้นได้มาตรฐานหรือไม่ สามารถตอบคำถามในแต่ละองค์ประกอบ ดังนี้

1. ความชัดเจน (Clarity) คำถามที่แสดงให้เห็นถึงความชัดเจน คือ อธิบาย ขยายความ ในประเด็นนี้ หรือปัญหานี้ได้หรือไม่ กล่าวถึงประเด็นนี้ในอีกแบบหนึ่งได้หรือไม่ ยกตัวอย่างประกอบได้หรือไม่ ชี้แจง แสดงให้เห็นถึงประเด็นที่ต้องการได้หรือไม่

2. ความถูกต้อง (Accuracy) เน้นถึงคำถามดังต่อไปนี้ สิ่งนั้น ปัญหานั้น หรือเรื่องนั้น เป็นจริงหรือไม่ มีวิธีการใดตรวจสอบได้ว่าเป็นเรื่องจริง สามารถพิสูจน์ได้อย่างไร

3. ความตรงประเด็น (Precision) ได้แก่คำถามต่อไปนี้ มีรายละเอียดอะไรอีกบ้าง ประเด็นที่แท้จริงคืออะไร

4. ความสัมพันธ์ (Relevance) เน้นถามปัญหาดังนี้ ความคิดนี้เกี่ยวข้องกับปัญหาอย่างไร ความคิดนี้เกี่ยวข้องกับความคิดอื่นอย่างไร สิ่งนี้ช่วยแก้ปัญหาได้อย่างไร

5. ความลึกซึ้ง (Depth) เน้นถึงคำถามดังต่อไปนี้ อะไรคือความซับซ้อนของคำถาม จะรับมือกับปัจจัยสำคัญที่สุดในปัญหานี้อย่างไร อะไรที่ทำให้เรื่องนี้ยาก

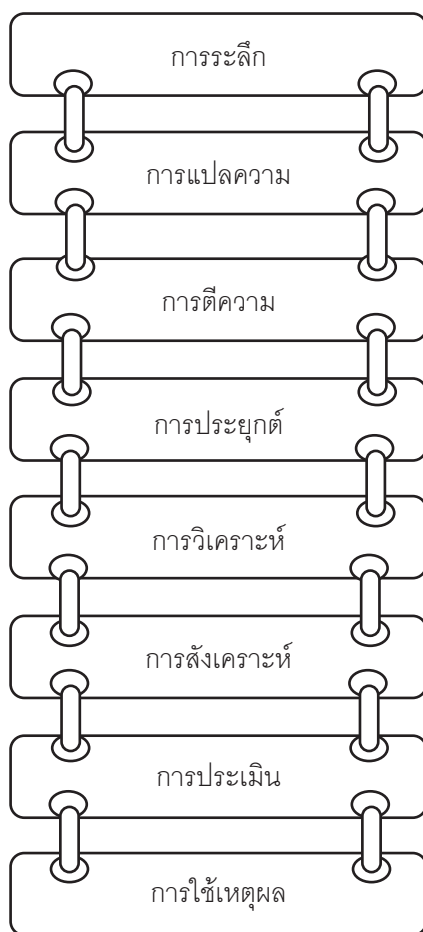
6. ความครอบคลุม (Breadth) คำถามที่เน้นถึงการคิดให้ครอบคลุม ได้แก่ ควรพิจารณาจากมุมมองอื่นไหม พิจารณาปัญหาในรูปแบบอื่นได้หรือไม่

7. ความเป็นเหตุเป็นผล (Logical) ควรคำนึงถึงคำถามเหล่านี้ สิ่งเหล่านี้เป็นเหตุเป็นผลหรือไม่ สิ่งนี้เป็นอย่างที่พูดหรือไม่ สิ่งนี้เป็นไปตามหลักฐานที่อ้างอิงหรือไม่

8. ความสำคัญ (Significance) ได้แก่ คำถามเหล่านี้ อะไรคือข้อมูลที่สำคัญที่สุดที่ใช้กับประเด็นนี้ ข้อเท็จจริงนี้สำคัญต่อเรื่องราวนี้อย่างไร อะไรคือคำถามที่สำคัญที่สุด ความคิดใดที่สำคัญที่สุด

9. ความยุติธรรม (Fairness) เน้นถึงคำถามดังนี้ ข้อสรุปนี้สนับสนุนหลักฐานที่มีหรือไม่ ข้อสรุปนี้มีความเป็นธรรมหรือไม่ สิ่งที่กำลังทำอยู่นี้เป็นการกระทำเพื่อประโยชน์ส่วนตนหรือไม่

ซึ่งสามารถสังเคราะห์องค์ประกอบการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ดังภาพที่ 1.3

ภาพที่ 1.3 องค์ประกอบการคิดอย่างมีวิจารณญาณ

จากภาพที่ 1.3 องค์ประกอบการคิดอย่างมีวิจารณญาณ สรุปได้ว่า การคิดอย่างมีวิจารณญาณ แบ่งออกเป็น 8 องค์ประกอบ ดังนี้ 1) การระลึก 2) การแปลความ 3) การตีความ 4) การประยุกต์ 5) การวิเคราะห์ 6) การสังเคราะห์ 7) การประเมิน และ 8) การใช้เหตุผล ซึ่งครูผู้สอนสังคมศึกษาควรนำสถานการณ์ หรือกรณีศึกษามาชวนอภิปรายกับผู้เรียน โดยผู้เรียนเป็นผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกัน และครูผู้สอนคอยให้คำปรึกษาผู้เรียนอย่างใกล้ชิด สม่ำเสมอ เพื่อช่วยให้ผู้เรียนสามารถคิดอย่างมีวิจารณญาณอย่างเป็นระบบ